

«Під святій гомін»

Степан Васильченко

На краю спустошеного села, сплюндрованого і безлюдного, стоїть мініатюрна церковця без хреста і без дзвонів.

Стоїть, як безпорадна хазяйка на руйновищі свого господарства. На цвинтарі цвітуть старі тінясті липи. Тихо, без вітру палає липнева спека, горить ясною пожежею. Душно й ясно, як у золотій кузні. Зелений лист на дереві, як викований з металу, яскриться золотим пилом. Здається — розпалений, гарячий. Зелений низ рясно встелений чорними тінями, ніби перегорілим на попіл листям і вітами, що непомітно опадають з верхів. Густо й багато їх напало — мабуть, давно горить золота пожежа.

Під липами й кленами, коло потрухлого й мальованого штахету, на свіжому сіні злагоджені із шинелів та бурок постелі. Стомлені офіцери з блаженними осмішками мучеників нашвидку розшнурувались од амуніції, радісно гомоніли і, падаючи на постіль, відразу замовкали, ніби поринувши в глибінь.

Один чорний, як засмажений пеньок, з найчорнішими великими очима, з яких визирав іще не вивіяний волохатий острах, лагодився довше всіх, затурбовано озирався навкруги, ніби не маючи віри, що прийшов давно омріяний, жаданий спочинок. В маленькій сторожевій хатині лагодили співку, в церкві вимітали й прибирали, готуючись, скористувавшись нагодою, правити всеношну. Все навкруги було спокійне і ясне, ні гуркотняви гармат, ні тріскотіння рушниць не було чути, і смуглявий офіцер, ще раз крадькома озирнувшись на сонних товаришів, уклався в постіль і скинув з обличчя полохливу маску: загралася боязко осмішка, в великих очах зясіла тиха мрія. Все кидав, все губив дорогою, все забував — міцно тримав десь глибоко, в самому серці, малесенький узлик, в якому було сховано найдорожчі скарби, і так тепер хотілося перед сном хоч одним оком зазирнути в той узлик, побачити, що там лишилося після останніх днів. Почав злегенька розгортати: трішки мрій,

кольорових надій і планів, і той невідомий чарівний камінчик, що гріє і світить невидимкою на весь світ... Все залишилось, хоч і зімняте, загиджене. Знає він, що для інших все воно не цікаве і не дороге — сміття й ганчір'я, але йому воно безмірно дороге, і радість забриніла в душі, коли побачив, що все було на своєму місці...

Порозгортать би, порозправлять, але сповиває його лубок, і тремтять по всьому тілові залізні гарячі дроти...

Хай іншим часом.

І готується кинути весла й плинути за хвилями в темряву снів.

Але коло церкви, під мурованою стіною, сидить на морі-жечку група із трьох солдатів, два з рушницями, один так.

І одразу починає пекти й торигати в грудях.

У третього лице біле, кам'яне, повертається швидко, як у машкарі. Очі, як випечені, чорні ями, а біле лице — не світить, а серед ясної днини сіє од себе морок. Сидить якимось кумедно, як заводна лялька, грається стеблинками трави, паличками...

"Десь я його бачив, щось я про нього чув, про це юнацьке лице, кучеряве, з попелястим ніжним на щоках пухом?.."

Намагається зламати сон, пригадати, але все плутається в голові.

І вже, як за туманами, бачить, що прийшли під церкву якісь люди, щось сказали до блідого юнака, мов сіпнули за мотузочок: і лялька-юнак підскочив од землі і поплентавсь кудись із людьми, безглуздо вихитуючись і вимахуючи, мов прив'язаними, руками.

"Заждіть! Стійте, ради бога! Стійте!! — Офіцерові здається, що кричить він голосно, але його не чують.— Стійте! Я щось знаю, я щось скажу! — Мороз і туга обгортає його. Здається, що він схопився і біжить за ними.— Люди! Люди! Спиніть їх! Стійте! А-а... рятуйте".

Лице у сонного міниться, кривиться то страхом, то мукою: він часто дихає і стогне хрипко і дико.

Його будили. Він лупав великими замутненими очима, сердито повертався на другий бік і на який час затихав. Але незабаром починав ізнову важко дихать, зливався потом і знову починав дико стогнати...

Не сон і не дійсність. Розбуджені, забуті спогади чогось давнього, страхітнього, що, немов отрута, немов старовинне прокляття, завжди дримає в душі... Одні з тих страшних, лютих примарів, що повторяються з найменшими дрібницями через роки і роки.

Іде кудись з понурими, мовчазними людьми. Не він сам іде — ідуть його ноги, ступаючи непомітно, як тінь... Люди ідуть байдужі, хмурі, спустивши додолу очі, не дивляться на нього, мов сердяться...

Але хтось із них кидає крадькома на нього погляд — гострий, зацікавлений і боязкий...

І все тіло наливається жагучим острахом підозріння.

Але що за диво: весело, привітно, як людина, спокійно осміхається до нього і дуб, і друга береза...

Все як було, так і є... нічого не одмінилось — і чого лякатись...

Але почув він, що, лишаючись позаду, вони переморгуються, боязко-заклопотані й сумні.

І він щось пригадує, од чого піднімається волосся вгору і в холодних колючках німіє тіло.

"Куди ведуть мене? Куди ведуть?" — хоче він крикнути, але дубіє язик...

Напружується, кричить:

"Я не хочу! Не піду туди!.. Я..."

"Бла-жен муж, іже не іде на совіт нечестивих..."

Глухо, як під землею, залунав суворий, архаїчний спів...

Зникає люта омана від того співу, як од могучого заклинання, вітром розлітається...

Радісно б'ється серце.

Ух... Це тільки сон...

* * *

Ой, ні, не сон!.. Знову туча страшного передчуття...

Той спів, то був сон — а тепер правда... А дерева, також радісні і свіжі, осміхаються, моргають: не бійся, нічого не бійся...

"Ідіть зо мною, не кидайте,— з таємною турботою прохає він дерева,— бо я боюсь... мені чогось страшно..."

Розважають його, як дитину:

"Чуєш сюрчання і тихий брязкіт — то по гущавинах співають пташки, веселі, безтурботні пташечки".

"О, я й не впізнав",— дивується він, як дитина.

"А той золотий їжак у небі — то сонце..."

"Сонце! Живеє сонечко-о, сміється!" — захоплюється він, як маленький, і сам хоче сміятись, але в грудях ніє велика, не дитяча туга, і він кидає навкруги тоскний погляд.

"А туди — не дивись! — сполохано оступають його дерева...— Не дивись у той бік! Одвернись!!" — кричать, уже сполохані і стурбовані, стають в гурт, затуляють вітами.

Але очі його прикувалися, і ніяка сила не одхилить їх звідти: там хмурі люди копали яму, нашвидку викидаючи заступами свіжу чорну землю...

Все застигло в ньому куском ожеледі — кинувся кудись бігти.

Мовчазні люди, здавалося, байдужі до нього, зразу кинулись, впіймали його...

Кам'яні, страшні, холодні люди... Тепер вони скрізь такі, скрізь, у всьому світі.

Чіпко хапається за стовбури дерев.

"Обороніть мене! Не пускайте!!" — кричить, благає до дерева.

Спокійно й сердито якась сила вириває дерево з його рук.

Хапається за друге, чіпляється, лізе уверх, як од зграї вовків, але рвуться на ньому поли одежі, тріщать рукава...

І відразу все пустилось і розвіялось...

"...Світе тихий святія слави безсмертного..."

Десь уже ближче заgrimів святий спів, несподіваний, радісний, переможний...

* * *

"Господне єсть спасеніє і на людях благословеніє твоє..."

Тричі пролунав тихий речитативний спів і зник, як сон...

Знову дійсність: ті ж ясні привітні дерева, ті ж хмурі кам'яні люди.

Виймають, згортають хустку.

"Що ж будуть робити? Що вони роблять?" — бурею налітає острах...

Сонце, дерево, трави — все стовпилось коло нього, розважають, умовляють.

То в жмурки, тільки в жмурки будуть гуляти з тобою.

Хай і в жмурки — тільки ж чого ж так нудить на серці, чого піт струмками заливає лице...

Немов сама хустка зав'язує очі, швидко, уміло. Торкаються чиїсь руки, хтось над лицем сопе, важко дише.

І зразу почув: сонце, трави, дерева в німому переполохові, не озираючись, шугнули тікати од нього, тікати далеко, навіки...

Став кричати, благати і почув не свій голос, голос якогось невідомого звіра:

"А-а-а... у-у..."

І од власних згуків обдає його гарячим жахом.

Здається, чиниться над ним якась тяжка операція, після якої він стане звіриною.

Од нетерпимого болю, немов про щось догадавшись, він вирвав з грудей свій дорогоцінний узлик — і зразу здався собі ясним, палаючим жарко металом.

Трохи шкода стало, що не довідався, який камінчик лежить там, на дні того узлика...

Але... певне, все таке ж ганчір'я, як і зверху...

Досить...

І викинув геть...

Тоді спокійно розв'язав собі очі і такий блідий, зів'ялий, набридлий стояв перед ним світ.

А люди — в шерсті, з переляканими очима мавпи...

"Нині отпускаєши раба твого, владико..."

Заплакали тихо, лагідно за спиною люди, смутні, намучені, безпорадні...

Дивився, розбуджений, великими чорними очима, все бачив і нічого не впізнавав.

Десь далеко-далеко за кам'яною горою погасла в темряві жарка кузня, а над нею горіла нерухома золота крапка. Навкруги темніли кам'яні будови, залізне дерево: на скелі різкими контурами визначався темний, бронзовий млин. З усіх боків розкриваються темні безодні, стрімкі прірви, яким немає ні початку, ні краю, тужлива, безпорадна самотина обгортає холодом: кружиться голова.

— Де я? Звідки і хто я? — в розпачу питає і відчуває себе маленькою зблудлою дитиною над безлюдними безоднями. Слухає-дослухається, що це? Немов заграла поблизу чарівна музика, така рідна й мила, од якої радісно забилося в грудях: під боком заговорили люди, такі ж самотні на світі, такі безпорадні, як і він.

І разом помітив свій дорогий узлик, що лежить, викинутий, десь поруч, схопився за нього з радістю, з острахом і загорнув у груди. У далекій погаслій кузні ясно впізнав останній спалах рожевого заходу, і цілим вітром тихих радощів житейських подуло на нього звідтіль.

Радісно дослухається до слова розмови.

Тихий, лагідний голос розпитував когось у темряві, де подіти якісь чоботи та шинель...

Потім розповідав, що хтось стривожився, коли його ставили до стовпа, далі взявся за голову й заспокоївся. Прохав, щоб очей йому не в'язали...

Далі знов питався, що робити з гаманцем, де лишилось після нього вісімнадцять копійок.

Голос бринів боязкою мрійною радістю тихого липневого вечора, й вплітався в нього тихий, безнадійний смуток неволі.

Мимоволі звернув очі у той бік, де під стіною церкви грався за дня стеблинами блідий юнак з попелястими кучерями — німо сиділи там одні тіні.

Зітхнув крадькома, легко й смутно.

Хтось одчинив церковні двері, й звідтіль зграєю птах вирвались згуки церковних співів...

Посеред церкви перед іконою рясно горіли убогі свічі, немов рій розпалених скорботою очей: вони часто хлипали обпаленими віями і туманились димом чорних сліз. І, збившись у тісний гурт, радісно співали хвалу вимучені люди, заморені й сп'янені од святих казок, і палили для світу, для радощів свої свічі.

"Слава в вишних богу і на землі мир в чоловіцях благоволеніє..."

А свічки мовчки плакали перед іконою, схлипуючи сухим тріском, і скам'янів безпорадний, скорботний лик пречистої серед тих заплаканих огнів, як серед огняної, палаючої кропиви...

Тихо хитається перед очима в темному липовому гіллі образ юнака-вигнанця, з блідим лицем, довільно, ритмічно, гойдається, як у колисці,— вперед, назад...

Ще бринять, здається, на очах його сльози земного жалю, але тепер уже, гордий і безмежно вільний, він спокійно виряджається впливати в безбережні таємні темряви. Од його холодно-замріяних очей, таємних і привабних, то віє бархотинною тугою, то сипле іскрами потайного морозу в темну душу людини.

Скрізь навкруги — як на пожарині. Здається, увесь попіл, дим і угілля золотої денної пожежі осипався з високості на землю, завалив, засипав всі затінки, будови, поля і гаї, важким чорним інеєм осів на віти і листя. Самітно блимають на спаленій руїні огники в церкві, де зішлися на сум погорільці — жебраки, убогі, заблуднені огники.

А вгорі, на чистому випаленому мармурі, високо-високо над ясною пожариною одсвічує далеке море ясних срібних огнів, хвилює таємною красою. Немов щетина срібних стріл і списів, погрожують вони над землею, сплітаючи непереможну перепону людським тліючим замірам, і під довічним ЇХ світлом, таємним і прекрасним, шипить і гасне яд людської ненависті і злоби.